

В.І. Панченко, д-р філос. наук, проф.

НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядається культура як фактор міжнародного співробітництва і розвитку. Визначаються передумови, необхідні для розвитку внутрішньої та зовнішньої культурної політики в умовах процесу глобалізації.

This activity studies a place of culture in cooperation between the peoples and role of culture in development of company. Culture as a part external and domestic policy of the state. Features of cultural policy in the season of a globalization of company.

Ренесанс щодо місця і значення культури в сучасному суспільстві знову загострив дискусію, що розуміти під культурою взагалі та культурною політикою зокрема. У своєму максимальному значенні культура вбирає в себе все багатство людського досвіду: вона складається з економічних, юридичних, політичних, релігійних, моральних, сімейних, технологічних, наукових та естетичних узгоджень та оцінок, або, як сказав Еліот "культура – все життя людей". У кінцевому рахунку реально існує лише одне визначення культури, а саме: все, що створено людиною в минулому, сучасному і майбутньому в інтелектуальній, духовній та матеріальній сфері. Можна було б сказати, що поза культурою знаходиться лише те, до чого не можна застосувати відношення культури. В умовах глобалізації поняття культури і сам феномен культури набуває особливого значення.

Тому не є випадковим, що до найважливіших документів Організації Об'єднаних Націй відноситься і Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва, яка була прийнята 4 листопада 1966 року в день двадцятої річниці створення Організації. Пафос цього документу полягає насамперед в усвідомленні того, що "... мир повинен базуватися на інтелектуальній та моральній солідарності людства", але "не дивлячись на технічний прогрес, який полегшує розвиток та розповсюдження знань та ідей, незнання образу життя та звичаїв інших народів все ще ставить перепони дружбі між народами, мирному співробітництву та прогресу всього людства" [1]. До того ж культурне співробітництво повинно "забезпечити поступове досягнення миру та добробуту, тобто цілей, визначених в Уставі Організації Об'єднаних Націй, шляхом співробітництва всіх народів у галузі освіти, науки і культури" [1].

Перша стаття Декларації заклала основи статусу окремих культур в ситуації міжнародного культурного співробітництва, а саме:

Кожна культура володіє гідністю і цінністю, які слід поважати і зберігати;

Розвиток власної культури є правом і обов'язком кожного народу;

В їхній багатоманітності, різноманітності та взаємовпливі всі культури є часткою загального надбання людства [2].

Можна сказати, що визнання культури фактором міжнародного співробітництва і розвитку створили передумови для визначення культурної політики, як внутрішньої так і зовнішньої, кожною країною, яка виступає суб'єктом міжнародних відносин. Саме поняття культурної політики як і поняття культури як об'єкта політики, стало предметом теоретичних досліджень, дискусій та боротьби різних її суб'єктів. Значною мірою ці проблеми загострились, або скоріше постали у всій своїй складності в умовах об'єктивного процесу глобалізації та політики глобалізації, яку проводить міжнародний фінансовий капітал.

Динамічний культурний розвиток сучасного світу формувалася під впливом різноманітних факторів: з одного боку практично в усіх країнах існує тенденція до культурного протекціонізму щодо власної культури, але водночас існують сили, що працюють у протилежному напрямку. Культурні розбіжності, які існують між різними

регіонами, а також навіть у межах начебто відносно цілісного комплексу, як наприклад в Європі, загострюються іммігрантами з бувших колоній, які представляють на Заході власні традиції – мусульманські, буддистські, індуїстські тощо. Це з одного боку веде до взаємного збагачення культурної зовнішності країн і до певної міри злиття, але з іншого боку реакція місцевих націоналістів орієнтована на підтримку місцевих культур.

Загальні базові цінності різних народів та груп виявились несумісними, а зникнення, по-перше, диктату тоталітарних режимів, і, по-друге, наслідків напруги часів холодної війни, зробили наочним та актуалізувало те, що Самуель Хантінгтон назвав "зіткненням цивілізацій". Нарешті стало визнаним, що культура та історичні традиції не просто вплинули на економічний та людський розвиток, але й визначили відповідну базу задля суспільної відповідальності за будь-які культурні зміни. Культурна своєрідність різних країн, яка була схована за завісою ідеологічних та економічних протистоянь, нарешті виходить на перший план і постає у всій своїй складності. Парадоксально, але саме глобалізація суспільства стимулювала усвідомлення своєрідності та індивідуальних особливостей її суб'єктів, і держави починають сприймати культуру не як імператив, а як культурне визволення. Тому не випадково, що слово "небезпека" все частіше починає з'являтися у культурному контексті. У далекому минулому культура була додатком до політики і економіки, в недалекому – засадою для порозуміння, в теперішньому стані світу культура стає проблемою.

Сьогодні практично в кожній країні проводяться заходи з метою розвитку культури, які включають в себе як прийняття законів про охорону культурної спадщини, так і реалізацію планів, політики і програм, спрямованих розвитку культури та сприяючи більш широкій участі громадян у культурному житті. На зміну традиційному уявленню про культуру як наслідок економічних або політичних змін, а отже як діяльності, що не піддається контролю, все частіше приходить уявлення про неї як одну з основних причин змін та як про діяльність, що може контролюватися людством. При цьому усвідомлюється розуміння значної дієвої сили культури, а також більш усвідомлений, продуманий та систематизований підхід до неї.

Після падіння Берлінської стіни та підписання угоди про Європейський союз у 1991 р. погляд європейського суспільства на культуру та культурні стосунки суттєвим чином змінився порівняно з поглядом на культуру як додатку до "добросусідських відносин", що існував у післявоєнні десятиліття. Впритул до кінця 80-х – початку 90-х рр. геополітика розглядалась переважно в ідеологічному, військовому та економічному зрізах. Адже жорстке протистояння капіталізму та соціалізму не розглядалось відповідно до культурних критеріїв. В перебігу протистояння Заходу і Сходу культура була здебільшого позитивною але не суттєвою складовою; її значення посилювалося тоді, коли держави знаходились у ситуації спірних стосунків – тоді культура перетворювалася у засіб підтримання хоча б мінімального рівня діалогу.

У Маастрихтській угоді 1991 р., стосовно до сфери культури були запроваджені поняття, як раніше розглядалися виключно з точки зору економіки – сфера куль-

тури та мистецтва були визнані незалежним фактором розвитку суспільства. Пріоритети культурної політики були зафіксовані по двох напрямках: охорона культурної спадщини європейського значення та збереження багатоманітності національної та регіональної культури країн, що входять в ЄС. Представники країн учасниць угоди не прийняли єдиної стратегії нової загальноєвропейської політики, проте вони дійшли єдиної думки про необхідність загальних, узгоджених дій в галузі культури та висловились на догоду взаємного визнання особливостей національних культур [3].

Створена в межах ЮНЕСКО незалежна Всесвітня Комісія з розвитку і культури – рішення про створення Всесвітньої Комісії біло прийнято Генеральною Конференцією ЮНЕСКО на 26 сесії в 1992 р. – визначила чотири цілі культурної політики: зберегти культурну багатоманітність Європи та сприяти її розвитку; реалізувати потенційні можливості місцевих (локальних) культур; використовувати компетенцію культури на індивідуальному, соціальному та національному рівнях; використовувати всі можливості для перетворення культури в дієву силу, здатну підтримувати та стабілізувати гуманітарний розвиток суспільства.

У зв'язку з цим плідне співіснування різних культур (або що теж саме – взаємодія культурних політик різних рівнів) стає відправною точкою для подальшого розвитку європейського суспільства. На фоні існування культурних кордонів у Європі та культурного плюралізму, підтримка існуючих відмінностей культурної діяльності та культурної політики є одним з важливіших принципів, закладених в роботу ЮНЕСКО та Ради Європи. "Всі культури створюють частину загальної єдиної спадщини людства. Нехтування культурою або руйнування культури будь-якої групи населення Землі – це втрата для всього людства" – ці слова з Декларації про культурну політику найкраще демонструють тезу, що культурні відмінності є засобом досягнення вільного та рівного обміну між культурами.

Проблема політиків та суспільства полягає в тому, щоб найкращим чином реалізувати цей ідеал на практиці. Які специфічні заходи необхідно задіяти аби уникнути ризику розчинення культури в дещо суцільне, що не має відтінків, як заохотити різноманітність, як розробити позитивний план, який би зміг примирити окремі спільноти з політикою держави. На жаль відповіді на ці загальні для всієї Європи питання не мають такої ж загальної відповіді. Панацеї не існує. Різним суспільствам та спільнотам, які мають власні особливості, традиції та інститути, прийдеться наполегливо працювати над власними проблемами.

Україна, яка здобула державну незалежність в історичних умовах інтенсивних глобалізаційних процесів, стоїть перед парадоксальною проблемою, з одного боку – необхідності внутрішньої інтеграції, а з іншого – міжнародної інтеграції, що загрожує їй втратою своєї культурної ідентичності. У цих умовах формування стратегії культурної політики країни повинно стати загальнонаціональним завданням, в якому повинні прийняти участь усі зацікавлені громадянські та державні інститути. Саме така постановка проблеми представлена в аналітичному звіті Міністерства культури і туризму України "Пріоритетність культурної політики в стратегії нової української влади" [2].

Питання про те, чи повинно мистецтво та культура служити якимось іншим цілям, аніж своїм власним, чи повинні вони допомагати державі у здійсненні його більш широких завдань вже давно не відносяться до суто академічних дискусій. В недалекі минулі роки культура в країнах комуністичної орієнтації дійсно мала ідеологічну політичну забарвленість, але й в країнах Захі-

дної Європи політичні зобов'язання також певною мірою тяжіли над творчістю та роботами інтелектуалів.

У сучасному світі значно більше уваги приділяється економічному та соціальному початкам, аніж політичному, і культура покликана внести свій вклад в економічний та соціальний розвиток країни, при чому спрямованість цієї діяльності лежить у найширшому діапазоні: підтримка внутрішніх інвестицій, створення нових робочих місць, допомога в розширенні експорту. Якщо говорити в самому загальному вигляді, культура повинна сприяти міжнародній конкурентноздатності країни. У той же час культура використовується як своєрідний засіб зцілення соціальних розбіжностей, як терапія відносно непривілейованих спільнот та соціальних груп. Тим самим художник як би перетворюється на соціального працівника нового типу. Такий підхід до ролі культури та творця є правомірним, але утилітарним, тому що залишає за бортом, ігнорує дійсний зміст та цінність поняття "культура".

Культура в її універсальному значенні володіє багатьма якостями, які випливають з її конкретності та нормативності: вона одночасно описує стан речей в минулому і сучасному та вказує, яким він повинен стати в майбутньому – тобто створює цілісну перспективу суспільства. Як цілісна перспектива культура передбачає єдність, цілісність та неподільність всіх речей. Це ті якості, які найбільшою мірою властиві твору мистецтва. У творі мистецтва ціле ніколи не приноситься в жертву окремому, більше того, вирішення однієї проблеми часом породжує іншу. Це дуже корисний урок мистецтва – урок цілісної перспективи. Вона допомагає нам зрозуміти як вирішення однієї глобальної проблеми може стати причиною іншої, ще більш глобальної. Об'єднуюча сила культури робить її ідеальною структурою для прийняття рішень, як суспільних так і приватних. На сучасному етапі більшість рішень приймається виходячи з міркувань збереження статус-кво, задоволення інтересів окремих груп, під тиском впливових груп або за законом виживання сильніших. Інтегрована структура прийняття рішень може повністю змінити стан справ. Вона передбачає вивчення всіх можливих наслідків тих або інших рішень – екологічних, соціальних, естетичних, економічних, політичних і, в перше чергу, власне людських – перед тим як буде прийнято рішення.

Культура і мистецтво виробляють та утримують не тільки систему цінностей, в них присутня і здатність до критичної оцінки життя. Завдяки такій критичній властивості культури ми можемо більш прозоро бачити життя людини з усіма його проблемами та можливостями. І саме завдяки такому критичному погляду ми навчилися споглядати за суспільством з боку, вивчаючи його подібно до того, як антрополог вивчає різні цивілізації з метою виявлення їх крайніх проявів, сильних та слабких.

Та все ж головним покликанням культури і мистецтва є творчість. Творчість підтримує вогонь культури, демонструючи енергію та винахідливість людського роду не тільки в естетичних, інтелектуальних та духовних досягненнях, але в сфері технічного прогресу, соціальних експериментів та безкінечній множині інших проявів.

Зрозуміло, що постійно підтримувати вогонь творчості досить важко. Час від часу він послаблюється, можливо тому, що завдання, що постають перед творчістю стають все більш складними, а їх виконання все більш важким. Проте усвідомлення того, що творчість завжди була і завжди залишиться наймогутнішою та найціннішою якістю людини, незалежно від того чи є вона реакцією на непевність стану суспільства або викликана суспільною необхідністю, є важливою умовою процвітання нації. Нації, які визнають важливість творчості та

орієнтуються на неї при розробці планів і програм свого розвитку. неодмінно стануть процвітаючими.

Тож метою мистецтва по-перше і в основному є саме мистецтво. Якщо ж до нього застосовуються зовнішні критерії, то результат, як правило, виявляється не вражаючим, не видатним за якістю, дидактичним і таким, що швидко втрачає свою актуальність. Результати художньої діяльності є суб'єктивними за своєю суттю, вони важко піддаються точному вимірюванню, якщо виходити з позицій практичної корисності. Інновація може бути створена в одній сфері, а застосована як культурна структура в іншій або багатьох інших. Зрозуміло все це не означає, що мистецтво може бути повністю вільне від контексту, в якому воно створюється та розвивається. Зрозуміло, що воно певними силовими лініями поєднане з своїм часом та певним місцем; артисти, художники живуть у суспільстві і є його активними членами.

У свою чергу і суспільство має перед культурою свої обов'язки, суспільна підтримка мистецтва – традиція вже давно сформована, і навіть якщо існують обмеження в ній – а вони існують, – то наслідки носять політичний характер: тотальна підтримка сфери культури державою веде до творчої залежності та несвободи вираження. Як тільки на арені світу з'являється держава, вона стає досить чутливою до взаємовідносин між суспільством та мистецтвом. Уряди, органи влади та управління та подібні до них цілком резонно є максимально зацікавленою стороною відносно тих процесів, які складаються у суспільстві і які характеризують, як суспільство (або суспільства) використовують витвори мистецтва, більш широко – як вони приймають участь у культурній взаємодії.

Останні роки демонструють великий інтерес влади до впливу мистецтва на якість життя, на формування суспільної думки. Культура тепер часто розглядається ними як вирішальний фактор у соціальному зчепленні – як у Східній Європі, де вихор змін приніс масу розбіжностей у колісній спаяній суспільства, так і в країнах Західної Європи, де багаті суспільства втратили стару впевненість у стабільності. Однак "вклад" культури в соціальне зчеплення суспільства не такий простий, як це здається на перший погляд.

Мистецтво – джерело ідей, що часто виявляються як угода через розбіжності: існує багато прикладів того, що ці ідеї знаходяться в опозиції до існуючого порядку життя: принаймні, на початку свого шляху митець часто виступає як одинак, що не підтримується суспільством. А з іншого боку мистецтво допомагає людям відчувати, виявити почуття нового напрямку, наблизитися до нових цінностей або, навпаки, воскресити до життя нові: останнє особливо справедливо в тих випадках, коли суспільство, що стало на шлях духовного внутрішнього розвитку, починає відчувати неприязнь до "чужого" іноземного впливу. В будь-якому з цих випадків мистецтво – це не лише художній артефакт – це скоріше діалог між митцем та суспільством і в середині самого суспільства з приводу цього артефакту.

Уявляючи з себе окремих сектор, культура, тим не менш, має достатньо невизначені межі, що змінюються. Традиційне визначення витончених мистецтв збільшено за останні десятиліття за рахунок таких нових форм, як фотографія та відео: розширюється підхід до змісту культури за рахунок змін сучасних обставин, таких як поява масових мистецтв, міського мистецтва, медіа мистецтв, залучення у сектор культури популярних розваг. Одним словом, сучасні уявлення про культуру включають у себе в теперішній час урбанізацію європейської цивілізації і все, що стосується повсякденного життя.

Одночасно змінюється політичне відношення до культури, як вже відмічалось раніше. Якщо культура

сприймається як основне діюче обличчя суспільства, необхідно якимось чином пов'язати її з іншими галузями людської діяльності, які контролюються державою. Національні європейські міністерства культури (або органи, що виконують аналогічні функції) намагаються досягнути рішення з питань соціального статусу митця, системи художньої освіти, захисту авторських прав, оподаткування, культурної індустрії, виходячи з міжвідомчої точки зору. В Україні всі ці питання знаходяться в стадії розгляду. Старі організаційні форми вже розкладені, нові не створені. Сучасний митець України позбавлений соціального статусу.

У країнах Центральної та Східної Європи в умовах соціалізму культура була такою стороною суспільного життя, що суворо контролювалася. Але все ж в цій системі були закладені і певні переваги – вона давала митцю (звичайно лояльному до режиму) фінансову безпеку та періодично призводила до цікавих художніх результатів. Кінець 80-х – початок 90-х років поклав кінець цьому "безбідному" існуванню та колапс державної культури створив пролом, що моментально заповнився вільним ринком, який не контролюється. Без сумніву баланс між комерцією та державними субсидіями якимось чином буде знайдений, але поки ситуація характеризується безладдям та примітивним прагматизмом. Звичайно, в умовах панування ліберальної ринкової економіки культура більшою мірою буде керуватися саме її законами, але участь держави в управлінні культурними процесами необхідна. Інше питання – в якій мірі?

Швидке руйнування старого адміністративного порядку, спад в економіці зробив неможливим створення впорядкованого художнього ринку в нашій країні. Тому перед людьми, що визначають культурну політику держави, стоїть питання не просто про те, як найкращим чином використовувати обмежені фінансові та інші ресурси, але – і як знайти шлях, що зберігає за культурою політичні пріоритети. У зв'язку з цим постає інше, не менш важливе питання: в якій мірі приватний сектор має нести на своїх плечах тягар фінансування культури?

Митці – практично всі без виключення – мають резонні причини побоюватися як тиску приватного сектору, так й тиску державного, бо і одне і друге може достатньо просто діяти через фінанси. Але якщо змішана економіка представляється неминучим напрямком у розвитку суспільства, то держава і приватний інвестор мають прагнути до найбільш плідного співробітництва і, зокрема, гарантувати, що одні форми мистецтва не будуть ущемлені заради вигоди інших.

Дихотомія органічно властива мистецтву. Старе і нове – два напрями, дві галузі, два боки в мистецтві. Існує величезне число напрямів та форм мистецтва, що спираються на традиційні істини та характеризуються традиційними відношеннями але все частіше і частіше ці позиції заперечуються і з боку нових форм і з боку розвитку суспільної свідомості. Минуле стає предметом діалогу з теперішнім, поза залежності від того, хоче воно цього або ні. Ці дискусії ведуться не для того, щоб дати можливість міністерствам і радам з питань мистецтва проявити себе посередниками процесу діалогу, а для того, щоб кожна сторона мала рівні шанси висловлювати свою точку зору.

У суспільному секторі таке положення закріплено діями організацій двох типів – великих організацій з їх системою державного фінансування, грантів і стипендій та невеликих груп, що володіють обмеженими ресурсами. В той самий час існує поділ у приватному секторі – на величезні корпорації, що зав'язані на виробництві платівок, касет, видавничу діяльність, аудіовізуальну індустрію, з одного боку, і на скромний, незалежний

бізнес з іншого. Як правило великі організації більш схильні до консерватизму, невеликі – більш рухливі і готові до певного ризику. Як має складатися баланс між двома цими секторами? В якій мірі великі організації відкриті для нових робіт і нової аудиторії?

Поки це лише питання, хоча можна бачити, що на жаль, існує чітко виражене розходження між мистецтвом традиційно привілейованим, таким, що впевнено займає своє місце в багатолітніх давніх традиціях отримання суспільних субсидій та новими, неофіційними, нетрадиційними формами художнього вираження, що практично нічого не отримує з суспільного гаманця. Але з іншого боку частина суспільства і частина митців-творців жадають зруйнувати менталітет культурного життя, що склався, і поставити перед суспільством проблему підтримки, моральної та фінансової, нового мистецтва. Ілюзорність цих очікувань на перший погляд

очевидна, але також очевидно й те, що нові форми вираження і види мистецтва, оскільки вони народжуються у суспільстві і підтримуються його членами, мають право на частину суспільної підтримки, що і є предметом нашого сьогоднішнього зібрання та нашої розмови. Культурна політика України має адаптуватися до нових реалій мистецького життя і включити в сферу своєї уваги підтримку інноваційних проектів, з якими ми пов'язуємо подальший розвиток національної культури.

1. Декларация принципов международного культурного сотрудничества Организации Объединенных Наций, 1966 год // Культура. № 1-2, UNESCO, – 1982. – С. 290. 2. Приоритетність культурної політики в стратегії нової української влади. Аналітичний звіт Міністерства культури і туризму України. – К., 2005. 3. Хлопина О. Трансформация культурной политики Европы в конце XX столетия // Культурная политика. Проблемы теории и практики. – СПб., 2003. – С. 13

Надійшла до редколегії 11.12.06

Н.М. Цимбалюк, д-р соціол. наук, проф.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЄВИХ ПРАКТИК НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Розглядаються особливості культурно-дозвілєвих орієнтацій населення, пов'язані з участю в процесах культурної інтеграції. Наводяться результати експертного опитування керівників аматорських колективів народної творчості.

Orientations of the population to culture and leisure here are studied. The cultural federating of the Ukrainian company depends on them. The subject has the trial-and-error evidences. It – questionnaire of the chiefs of circles of national creativity.

Формування культурної політики сучасного українського суспільства базується на основі глибокого вивчення законів та закономірностей суспільного розвитку, особливостей поліетнічного культурного середовища та специфіки регіональної культурної ситуації.

Разом із тим, особливої актуальності набувають дослідження культурних потреб різних соціальних груп населення. Саме їх задоволення і розвиток складає основне призначення державної культурної політики.

Готовність до соціально-культурних перетворень, поширення нових форм культурної взаємодії проявляється у характері культурно-дозвілєвих орієнтацій населення. Вони представляють собою своєрідний показник суспільної активності, складають підґрунтя нових соціальних змін.

Зважаючи на це, в процесі розробки теми "Інтеграція організацій культури в європейський культурний простір" було проведене експертне опитування керівників колективів народної творчості Донецької, Львівської, Вінницької областей. Опитування проводилося методом анкетування.

Воно було спрямоване на визначення суджень експертів щодо доцільності міжнародних культурних зв'язків, їх соціального значення для розвитку вітчизняної культури, вивчалася частота та географія міжкультурної взаємодії, визначалися проблеми та протиріччя, що виникають у процесі таких контактів.

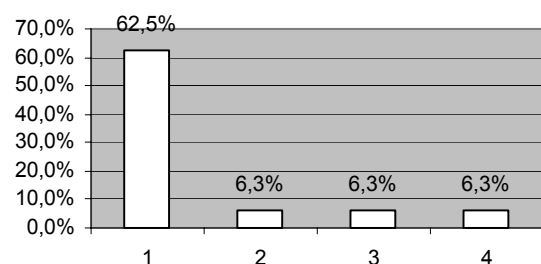
Вивчення емпіричного матеріалу дозволяє зазначити, що всі без винятку керівники (100 % респондентів) відзначають важливість культурних зв'язків і виявляють готовність пов'язаної з ними культурної діяльності. Контрольне питання підтверджує об'єктивність зазначеної позиції (62 % позитивних відповідей) (див. гістограма 1).

Серед мотивації культурних зв'язків, з точки зору експертів, переважають такі, як можливість продемонструвати рівень своєї мистецької майстерності, розширити свої знання щодо культури, способу життя в інших країнах. Слід зазначити, що жоден з експертів не обрав варіант "можливість добре відпочити", тобто не асоціює подібні культурні контакти з рекреацією (див. гістограма 2).

Важливими факторами у налагодженні міжкультурної взаємодії виступають частота та географія культурних зв'язків.

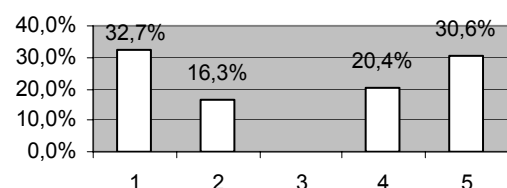
Гістограма 1

Оцінка культурних зв'язків

Гістограма 2

мотивація культурних зв'язків

Результати опитування засвідчують, що більшість аматорських колективів досить рідко виїжджає за кордон (85,75 %). Лише 14,3 % керівників свідчать, що такі контакти є систематичними.

Щодо географії контактів, то отримано наступні результати.

Більшість колективів (80 %) відвідала з дружніми візитами країни Західної Європи, 20 % – країни СНД. У решті країн світу наші самодіяльні колективи, фактично, не бувають.

Що ж стає на заваді розширенню культурних контактів? Перш за все – фінансові проблеми. Як відбувається фінансування культурних зв'язків? Переважно за рахунок державного бюджету (28 %) та спонсорських коштів (24 %). Позитивну роль у процесі фінансування